

Język polski. Gimnazjum

Teresa Kosyra-Cieślak, Krzysztof Biedrzycki,
Teresa Marciszek, Aneta Załazińska

Program nauczania

**JEST
TYLE
DO
POWIEDZENIA!**

Wydawnictwo Piotra Marciszuka STENTOR

SPIS TREŚCI

1. Założenia ogólne	s. 3
2. Szczegółowe cele kształcenia i wychowania	s. 7
2.1. Cele wychowawcze powiązane z celami kształcenia	s. 7
2.2. W zakresie odbioru wypowiedzi i wykorzystania zawartych w nich informacji.. s. 7	
2.3. W zakresie analizy i interpretacji tekstów kultury	s. 8
2.4. W zakresie tworzenia wypowiedzi	s. 8
2.5. W zakresie samokształcenia	s. 9
3. Treści kształcenia	s. 10
3.1. Teksty kultury wymienione w podstawie programowej	s. 10
3.2. Terminy, pojęcia, umiejętności w obszarach wymagań ogólnych	s. 12
4. Procedury osiągnięcia celów w zakresie kształcenia i wychowania	s. 22
5. Opis założonych osiągnięć ucznia po zakończeniu trzyletniego cyklu nauki	
w gimnazjum	s. 28
5.1. Odbiór i tworzenie wypowiedzi	s. 28
5.2. Analiza i interpretacja tekstów kultury	s. 29
5.3. Samokształcenie i docieranie do informacji	s. 30
6. Propozycje kryteriów oceny i metod sprawdzania osiągnięć ucznia	s. 31

1.

ZAŁOŻENIA OGÓLNE

Program nauczania języka polskiego w gimnazjum *Jest tyle do powiedzenia!* traktuje wszystkie elementy kształcenia polonistycznego jako integralną całość. Zagadnienia z zakresu kultury, w tym kultury literackiej, w myśl założeń tego programu mają się przenikać z kształtowaniem świadomości językowej i umiejętności komunikacyjnych. I odwrotnie, będzie się tu unikać izolowania treści należących do różnych, w szkolnej tradycji odrębnie traktowanych dziedzin filologii. Takie kompleksowe ujęcie wynika z zapisów podstawy programowej, a dobitnie zostało sformułowane w komentarzu autorstwa prof. Jerzego Bartmińskiego, gdzie czytamy o konieczności „integralnego traktowania w dydaktyce spraw języka, literatury, kultury i komunikacji”¹.

Z interpretacji zapisów podstawy programowej wynika także konieczność nowego rozłożenia akcentów w kształceniu polonistycznym na poziomie gimnazjum. Po pierwsze, należy uprzywilejować **problematykę współczesną** i zbliżyć tematykę i teksty do doświadczeń i zainteresowań uczniów. Wiąże się z tym kolejny wymóg: szerszego niż dotąd uwzględnienia w materiale lekturowym **tekstów reprezentujących kulturę współczesną**, w tym kulturę popularną i formy publicystyczne, a wśród nich te, które są właściwe dla mediów elektronicznych. Trzecia zmiana, której konieczność dostrzegają autorzy podstawy, to **zastąpienie podejścia historyczno-kulturowego podejściem tekstowo-komunikacyjnym**. Zarówno treści, jak i procedury przewidziane w programie *Jest tyle do powiedzenia!*, są przejawem podejścia, które podstawa programowa określa mianem tekstocentryczności². Ta tekstowo-komunikacyjna orientacja programu jest odpowiedzią na wymogi społeczeństwa komunikacyjnego, którego funkcjonowanie jest w dużej mierze zależne od mediów. Umiejętność korzystania z mediów i posługiwania się informacjami jest w tym społeczeństwie umiejętnością podstawową, od której będzie zależeć realizacja życiowych aspiracji ucznia.

*

Właściwe funkcjonowanie człowieka w świecie jest możliwe dzięki skutecznej komunikacji. Przyjęcie przez autorów niniejszego programu tej kategorii jako podstawowej

¹ J. Bartmiński, *Nauka o języku polskim w podstawie programowej*, [w:] *Podstawa programowa z komentarzami*, t. 2, *Język polski w szkole podstawowej, gimnazjum i liceum*, s. 43.

² Tamże, s. 44.

oznaczać musi, że w praktyce dydaktycznej **punktem wyjścia w pracy z uczniem będzie stymulowanie go do wypowiedzania się we własnym imieniu**. Działania towarzyszące będą natomiast polegać na wyposażaniu go w adekwatne środki komunikowania. Konsekwentnie więc powinna być realizowana zasada: **od mówienia do pisania**. Zgodnie z przedstawionymi wyżej założeniami program ukazuje rzeczywistość kulturową i życie otaczające ucznia jako przestrzeń, w której jest tyle do powiedzenia, to zaś z kolei ma skłaniać do poszukiwania języka zdolnego owo tyle wyrazić. Spontaniczne wypowiedzi na tematy angażujące ucznia zawsze powinny poprzedzać lekturę stopniowo wprowadzanych coraz bardziej skomplikowanych tekstów oraz towarzyszącą tej lekturze refleksję nad językiem i problematyką. Zwieńczeniem tej pracy będzie tworzenie tekstu własnego.

Początkiem każdego zdarzenia komunikacyjnego jest odbiór wypowiedzi (zarówno werbalnej, jak i niewerbalnej), czyli jej zrozumienie. Jednym z podstawowych zadań w kształceniu polonistycznym jest więc **ćwiczenie umiejętności odbioru tekstów** – mówionych i czytanych, werbalnych i niewerbalnych (np. ikonicznych). Rozumienie tekstu to również właściwe odczytywanie intencji nadawcy, a także rozpoznawanie wypowiedzi emocjonalnych, perswazyjnych, zawierających opinie i informacje o faktach. Obecnie, w dobie dominacji mediów masowych, szczególną uwagę należy zwrócić na umiejętność rozpoznawania różnego rodzaju form manipulacji.

Właściwy odbiór wypowiedzi jest możliwy tylko na odpowiednim poziomie świadomości językowej. W założeniach programu *Jest tyle do powiedzenia!* nauka o języku jest więc traktowana funkcjonalnie:

Właściwy pełny odbiór wypowiedzi nie jest możliwy bez świadomości językowej. [...] Intencją autorów podstawy jest, aby przekazywana w toku procesu dydaktycznego **wiedza językoznawcza** była **sfunkcjonalizowana**. [...]

Nie należy oddzielać nauczania gramatyki od ćwiczenia sprawności komunikacyjnych, a zwłaszcza od odbioru dzieł literackich. Każde zagadnienie językowe może powinno być omówione w kontekście, który unaocznia funkcję danej formy czy zjawiska³.

Paradygmat komunikacyjno-tekstowy programu obejmuje także sposób podejścia do dzieła literackiego i innych tekstów kultury. Są one traktowane jako wypowiedzi wyjątkowe, o szczególnej organizacji artystycznej, których odbiór wymaga dodatkowych kompetencji związanych z analizą i interpretacją dzieła. Uczeń kształcony według programu *Jest tyle do powiedzenia!* ma okazję systematycznie doskonalić umiejętność analizy dzieła, zapoznając się

³ Krzysztof Biedrzycki, *Język polski w gimnazjum. Wskazówki metodyczne*, [w:] *Podstawa programowa...*, dz. cyt., s. 54.

z podstawową wiedzą z zakresu zarówno poetyki, jak również innych dziedzin twórczości. Jednocześnie wprowadzane są rozmaite zewnętrzne konteksty (jak kontekst historyczny, biograficzny czy kulturowy), które mogą rozszerzyć perspektywy lektury.

Umiejętności dotyczące odbioru wszelkiego rodzaju tekstów powinny się z kolei przekładać na **umiejętności tworzenia wypowiedzi**. Szczególną rolę odgrywają w tym zakresie wzorowe realizacje różnorodnych konwencji gatunków literackich, publicystycznych i użytkowych. Ich rozumiejący odbiór i obserwacja tekstu-wzoru są w tym sensie etapem, po którym powinno nastąpić tworzenie własnej wypowiedzi. Tak realizowana jest druga przyjęta w programie *Jest tyle do powiedzenia!* zasada metodyczna: **od tekstu cudzego do tekstu własnego**.

W horyzoncie autorów programu i realizującego ten program podręcznika oraz w horyzoncie nauczyciela pracującego z pakietem *Jest tyle do powiedzenia!* powinny być stale obecne cele wychowawcze. Kładzie się tu nacisk na wychowanie „ku”, w którym obcowanie z literaturą i kulturą stanowi drogę do kształtowania uniwersalnych wartości. Lektura utworów literackich, a także odbiór dzieł z innych obszarów twórczości służą wykształceniu wrażliwości estetycznej i – szerzej – humanistycznej młodego człowieka. Zarazem podkreślana jest rola kultury w kształtowaniu pełnej osobowości młodego człowieka. Interpretacja dzieła jest traktowana jako spotkanie konkretnego człowieka-odbiorcy z dziełem, a przez nie z innym konkretnym człowiekiem-nadawcą. Warunkiem jest umożliwienie uczniowi kontaktu z tekstami, które poruszają nurtujące go problemy i wspierają w poszukiwaniu odpowiedzi na rodzące się w tym czasie pytania. Dlatego **punktem wyjścia i punktem dojścia** w programie i w podręczniku jest refleksja nad bezpośrednim doświadczeniem ucznia. Są – i powinny być – wśród tych tekstów znakomite dzieła należące do tradycji: utwory literatury i sztuki starożytnej, średniowiecznej, renesansowej, oświeceniowej i XIX-wiecznej. Podkreślić jednak należy, że realizacji celów kształcenia polonistycznego – tak, jak je rozumie podstawa programowa⁴, i tak, jak je pojmują autorzy niniejszego programu – nie sprzyjałby chronologiczny układ materiału. W sposób naturalny ciąży on ku rejestracji faktów, które nie zawsze mają odniesienia do chwili obecnej i do doświadczeń ucznia. W miejsce historii literatury autorzy wprowadzają elementy tradycji żywej, pozostającej w dialogu ze współczesnością. Takie podejście umożliwia niejednokrotnie odkrywanie w tradycji dzieł wartościowych i aktualnych, nawet

⁴ Tamże, s. 58: „Jakkolwiek tytuły dzieł i nazwiska autorów ułożone są w kolejności chronologicznej, nie jest konieczne ani nawet nie jest zalecane wprowadzanie na tym etapie chronologii, a więc namiastki historii literatury. Raczej należy się skupiać na procedurach «dorosłej» lektury, na analizie i coraz dojrzszej interpretacji”.

wśród tych z pozoru dziś martwych i skostniałych (przykładem mogą być na nowo odczytane w podręczniku *Jest tyle do powiedzenia!* nowele Konopnickiej czy Orzeszkowej).

*

Proponowana w programie tematyka, odwołująca się do zagadnień ważnych dla ucznia, ma go motywować do dyskusji i pogłębionego namysłu, a w konsekwencji do tworzenia własnego systemu wartości. Kształcone równolegle umiejętności językowe są niezbędne, by zadawać podstawowe pytania o przeżywane uczucia, o podstawowe doświadczenia egzystencjalne, a wreszcie o wartości, o sens życia i istotę człowieczeństwa. Gimnazjalista sukcesywnie poszerza swój zasób środków językowych i doskonali kompetencje komunikacyjne po to, by poszerzać granice dostępnego sobie świata i stopniowo przygotowywać się do samodzielnych, dojrzałych wyborów.

2.

SZCZEGÓŁOWE CELE KSZTAŁCENIA I WYCHOWANIA⁵

2.1. Cele wychowawcze powiązane z celami kształcenia

- wspieranie ucznia w jego dojrzewaniu, budowaniu poczucia tożsamości i tworzeniu systemu wartości;
- kształtowanie takich postaw, jak uczciwość, odpowiedzialność, rzetelność, kreatywność oraz wewnętrznego nakazu doskonalenia i rozwoju;
- ukierunkowanie ucznia na dostrzeganie w świecie ładu opartego na fundamentach takich wartości, jak: dobro, prawda, piękno, wiara, nadzieja, miłość, przyjaźń, solidarność, sprawiedliwość, patriotyzm i tolerancja;
- dostrzeganie i wartościowanie różnorodnych postaw społecznych, obyczajowych, narodowych, religijnych, etycznych, kulturowych – z poszanowaniem inności i odrzuceniem przejawów zła;
- rozróżnianie i nazywanie pojęć dotyczących wartości i antywartości, np. patriotyzm–nacjonalizm, tolerancja–nietolerancja, piękno–brzydota; dostrzeganie ich obecności w życiu, literaturze i dziełach innych sztuk;
- rozpoznawanie w czytanych tekstach uniwersalnych zagadnień egzystencjalnych, takich jak: miłość, przyjaźń, śmierć, cierpienie, lęk, nadzieja, wiara, samotność, inność, poczucie wspólnoty, solidarność, sprawiedliwość, oraz uniwersalnych wartości humanistycznych.

2.2. W zakresie odbioru wypowiedzi i wykorzystania zawartych w nich informacji

- odbieranie informacji zawartych w komunikatach mówionych i pisanych, werbalnych i niewerbalnych, o różnym charakterze; rozpoznawanie intencji nadawcy wpisanych w tekst i sygnalizowanych za pomocą różnych środków;
- sprawne czytanie ze zrozumieniem tekstów o różnym charakterze i różnych funkcjach;

⁵ Por. tamże.

- wykorzystywanie wiedzy o języku do odczytywania znaczeń wypowiedzi;
- pogłębianie świadomości językowej zarówno w zakresie kwestii gramatycznych i poprawnościowych, jak również etycznych zagadnień związanych z korzystaniem z języka;
- podejmowanie refleksji nad znaczeniami słów i innych znaków obecnych w tekstach.

2.3. W zakresie analizy i interpretacji tekstów kultury

- poznanie przewidzianych programem (i podstawą programową) utworów literackich i innych tekstów kultury (np. tekstów publicystycznych, filmów, dzieł malarskich);
- czytanie utworów z zakresu literatury młodzieżowej i popularnej, stopniowe poznawanie dzieł klasycznych, ważnych dla kultury polskiej i światowej;
- wypowiedzianie się na temat przeczytanych utworów: ich problematyki, budowy, walorów artystycznych i obecnych w nich wartości;
- przedstawianie swoich refleksji, opinii i ocen dotyczących poznawanych utworów i tekstów kultury, odnoszenie ich do własnego systemu wartości;
- rozróżnianie przewidzianych programem (i podstawą programową) gatunków, rodzajów i konwencji literackich oraz innych pojęć z nauki o literaturze; stosowanie ich funkcjonalnie w wypowiedziach na temat przeczytanych utworów;
- doskonalenie umiejętności analizy i interpretacji czytanych utworów literackich i poznawanych tekstów kultury;
- poznanie specyfiki dzieł różnych sztuk: utworu literackiego, obrazu, filmu, spektaklu teatralnego, utworu muzycznego.

2.4. W zakresie tworzenia wypowiedzi

- tworzenie spójnych, poprawnych (pod względem logicznym, językowym i stylistycznym), stosownych do sytuacji komunikacyjnej wypowiedzi mówionych i pisanych w formach przewidzianych programem (i podstawą programową);
- zdobywanie przewidzianej programem (i podstawą programową) wiedzy o języku i wykorzystywanie jej do skutecznego porozumiewania się w różnych sytuacjach; pogłębianie świadomości funkcji środków językowych służących doskonaleniu wypowiedzi;

- rozróżnianie odmian polszczyzny (np. oficjalnej i nieoficjalnej);
- przestrzeganie zasad etyki mowy i etykiety językowej w różnych sytuacjach komunikacyjnych;
- staranne pisanie tekstów własnych, także z wykorzystaniem programów komputerowych;
- uczestniczenie w dyskusjach i debatach, formułowanie własnych sądów i opinii, uzasadnianie własnego zdania, polemizowanie z odmiennymi stanowiskami;
- przestrzeganie zasad kultury języka (znajomość normy wzorcowej i użytkowej polszczyzny);
- operowanie słownictwem i frazeologią z różnych kręgów tematycznych przewidzianych programem.

2.5. W zakresie samokształcenia

- wykorzystywanie informacji zawartych w różnych tekstach (czytanych, słuchanych itp.), porządkowanie ich i przetwarzanie;
- samodzielnie docieranie do informacji (także obecnych w mediach i różnych środkach przekazu);
- korzystanie z zasobów bibliotecznych, słowników i encyklopedii (w formie książkowej i elektronicznej);
- sporządzanie funkcjonalnych i przejrzystych notatek (np. z lekcji) w różnych formach;
- świadome i odpowiedzialne korzystanie z elektronicznych środków przekazywania informacji, w tym z internetu.

3.

TREŚCI NAUCZANIA⁶

Program „Jest tyle dopowiedzenia!” ma układ tematyczny. Tematyka w klasie 1 koncentruje się wokół funkcjonowania jednostki w kręgach: rodzinnym, sąsiedzkim i małej ojczyzny. Klasa 2 rozszerza ten krąg obserwacji i wprowadza perspektywę narodową i globalną. Tematy koncentrują się wokół relacji: ja i moja grupa a inni. Tu pojawia się także kwestia sposobów porozumiewania się, w tym zagadnienie języka. W klasie 3 podjęta zostaje refleksja nad rolą tradycji oraz wyzwaniem, przed którymi stawia jednostkę historia. Przede wszystkim jednak są tu omawiane zagadnienia związane ze współczesnymi mediami, a także perspektywami rozwoju cywilizacji oraz związanymi z nim zagrożeniami.

Założenia koncepcyjne programu *Jest tyle do powiedzenia!* uwzględniają równie mocno tradycję i nowoczesność. Treści konsekwentnie przenikają się i wynikają jedne z drugich.

Wiedza i umiejętności ucznia sukcesywnie zwiększają się i doskonalą – ich przyrost uwarunkowany jest m.in. coraz większą dojrzałością młodego odbiorcy i rozwojem myślenia abstrakcyjnego. Dlatego w zapisie treści te same pojęcia, terminy z zakresu kształcenia literacko-kulturowego i językowego powtarzają się kilkakrotnie – sygnując doskonalenie i pogłębianie umiejętności.

3.1. Teksty kultury wymienione w podstawie programowej⁷

Klasa 1

Jan Parandowski, *Mitologia*

Jan Parandowski, *Przygody Odyseusza*

*Ignacy Krasicki, wybrane bajki

Adam Mickiewicz, *Świtezia*

⁶ Zgodnie z publikacją: *Podstawa programowa...*, dz. cyt., s. 26 i n.

⁷ Gwiazdką oznaczono utwory, które uczeń powinien poznać w całości, zgodnie z podstawą programową.

Pogrubioną czcionką zostały zaznaczone utwory wskazane przez autorów programu. Program pozostawia także przestrzeń na inicjatywę nauczyciela (decyzja może być podjęta razem z uczniami).

Bolesław Prus, *Kamizelka*

Henryk Sienkiewicz, *Krzyżacy

Maria Pawlikowska-Jasnorzewska, wybrane wiersze

Kazimierz Wierzyński, wybrane wiersze

Julian Tuwim, wybrane wiersze

Konstanty Ildefons Gałczyński, wybrane wiersze

Wisława Szymborska, wybrane wiersze

Czesław Miłosz, wybrane wiersze

Zbigniew Herbert, wybrane utwory

Jan Twardowski, wybrane wiersze

Małgorzata Musierowicz, *Opium w rosole*

J. R. R. Tolkien, *Drużyna pierścienia*

Ryszard Kapuściński, *Heban* (fragmenty), *Kirgiz zsiada z konia* (fragmenty)

Klasa 2

Biblia (Księga Rodzaju – opis stworzenia świata i człowieka, przypowieść ewangeliczna, hymn św. Pawła o miłości)

William Shakespeare, *Romeo i Julia*

Molier, *Skąpiec

*Aleksander Fredro, *Zemsta*

Juliusz Słowacki, *Balladyna*

Arthur Conan Doyle, *Przygody Sherlocka Holmesa*

Antoine de Saint-Exupéry, *Mały książę*

Zbigniew Herbert, wybrane wiersze

Wisława Szymborska, wybrane wiersze

Sławomir Mrożek, wybrane opowiadanie

Dorota Terakowska, *Poczwarka* (fragmenty)

Klasa 3

Pieśń o Rolandzie (fragmenty)

Jan Kochanowski, wybrane fraszki

*Jan Kochanowski, *Treny*

Adam Mickiewicz, *Dziady cz. II

Adam Mickiewicz, *Reduta Ordoña*

Konstanty Ildefons Gałczyński, wybrane utwory

Aleksander Kamiński, *Kamienie na szaniec*

Ida Fink, wybrane opowiadanie

Miron Białoszewski, *Pamiętnik z powstania warszawskiego* (fragmenty)

Zbigniew Herbert, wybrane wiersze

Wisława Szymborska, wybrane wiersze

Czesław Miłosz, wybrane wiersze

Stanisław Lem, wybrane opowiadanie

Yann Martel, *Życie Pi*

3.2. Terminy, pojęcia, umiejętności w obszarach wymagań ogólnych⁸

Klasa 1

Odbiór wypowiedzi i świadomość językowa	Analiza i interpretacja tekstów kultury	Tworzenie wypowiedzi i poprawność zapisu
<ul style="list-style-type: none">– odbieranie wypowiedzi mówionych i pisanych, werbalnych i niewerbalnych– rozumienie czytanych tekstów, takich jak: tekst naukowy i popularnonaukowy, nota encyklopedyczna, notatka prasowa, tekst publicystyczny, artykuł, artykuł polemiczny, wypowiedź w internecie, e-mail, proza wspomnieniowa, esej, reportaż, teksty użytkowe: fragment poradnika, przepis, przewodnik turystyczny– rozpoznawanie wypowiedzi argumentacyjnej: wskazywanie tezy czytanego	<ul style="list-style-type: none">– przedstawianie własnych odczuć w związku z poznawanymi utworami i innymi tekstami kultury, określanie ich problematyki i wartościowanie; omawianie na ich podstawie uniwersalnych zagadnień egzystencjalnych: poczucie wspólnoty, np. z grupą rówieśniczą, rodziną, sąsiedzką; refleksje na temat uniwersalnych wartości humanistycznych– ukierunkowana analiza i interpretacja fragmentów oraz utworów czytanych w całości – obejmująca zagadnienia, takie jak: fikcja, fantastyka i faktografia w literaturze; odróżnianie fantastyki	<ul style="list-style-type: none">– wypowiadanie się w różnych sytuacjach komunikacyjnych, np.: przedstawianie się, mówienie komplementów, odmawianie, mówienie o własnych zaletach, uczestniczenie w debacie– stosowanie właściwych zwrotów do adresata– rozróżnianie sytuacji, w których należy posługiwać się polszczyzną oficjalną, i takich, w których należy się posługiwać polszczyzną nieoficjalną– tworzenie wypowiedzi pisemnych w następujących formach: ogłoszenie (powt.), zaproszenie (powt.), życzenia

⁸ Podział wymagań ogólnych zgodnie z podstawą programową, zob *Podstawa programowa z komentarzami*, t. 2, *Język polski w szkole podstawowej, gimnazjum i liceum*, s. 26.

<p>tekstu i przemawiających za nią argumentów</p> <p>– uczestniczenie w debacie: słuchanie wypowiedzi i śledzenie argumentów</p> <p>– odbiór przekazów ikonicznych (fotografia portretowa, fotografia obiektów)</p> <p>– mowa ciała</p> <p>– odczytywanie pozawerbalnego języka emocji</p> <p>– rozpoznawanie prawdy i fałszu w języku</p> <p>– odróżnianie faktów od opinii</p> <p>– świadomy odbiór tekstów reklamy (chwyty reklamowe)</p> <p>– rozpoznawanie perswazji i manipulacji w reklamie</p> <p>– części mowy – powt. (rozpoznawanie, odmiana, świadomość funkcji): rzeczownik, przymiotnik (rodzaje przymiotnika, stopniowanie przymiotnika); czasownik (strony, tryby i aspekty); przysłówki; liczebnik (liczebnik ułamkowy); przyimek; zaimek; spójnik; wykrzyknik; partykuła</p> <p>– imiesłowy przymiotnikowe i przysłówkowe</p> <p>– akcent wyrazowy</p> <p>– akcent zdaniowy</p>	<p>od fikcji; odróżnianie fikcji od kłamstwa; odróżnianie utworów opisujących fakty (np. reportaż, proza wspomnieniowa) od fikcji literackiej</p> <p>– rodzaje literackie: epika; podstawowe wyznaczniki; zaliczanie utworów do epiki literackiej</p> <p>– mit, jego cechy, znaczenia uniwersalne</p> <p>– gatunki literackie: powieść i jej świat przedstawiony (czas, miejsce, postacie, akcja i fabuła), powieść młodzieżowa, powieść historyczna, powieść <i>fantasy</i>; nowela, jej cechy gatunkowe; bajka, przesłanie (morał) bajki, bajka zwierzęca; ballada, jej cechy gatunkowe; legenda i podanie, rozróżnianie cech gatunkowych, legenda herbowa; reportaż literacki</p> <p>– rozpoznawanie cech literatury <i>fantasy</i>; odróżnianie ich</p> <p>– charakteryzowanie świata przedstawionego w powieści <i>fantasy</i></p> <p>– narracja pierwszoosobowa i trzecioosobowa; rozpoznawanie, określanie ich funkcji w utworze</p> <p>– określanie funkcji różnych form czasowników w narracji</p> <p>– narracja z punktu widzenia postaci literackiej</p> <p>– narrator dziecięcy i jego</p>	<p>(powt.), przepis na potrawę (powt.), list w formie tradycyjnej (powt.), e-mail, kartka z pamiętnika, charakterystyka postaci literackiej, charakterystyka przodka (członka rodziny), ocena bohatera, urozmaicony opis (w tym: opis portretu, opis przedmiotu, opis przeżyć wewnętrznych, opis stroju, opis domu, wnętrza, opis do hasła encyklopedycznego, opis sytuacji), opowiadanie z elementami opisu, sprawozdanie ze zwiedzania muzeum, plan rozprawki, rozprawka, streszczenie opowiadania, notatka z debaty</p> <p>– budowanie wypowiedzi argumentacyjnej (mówionej i pisanej): formułowanie tezy i dobieranie argumentów</p> <p>– pisanie fragmentów artykułu polemicznego</p> <p>– gromadzenie słownictwa i frazeologii związanych tematycznie z omawianymi zagadnieniami</p> <p>– funkcjonalne i poprawne stosowanie synonimów i wyrazów bliskoznacznych</p> <p>– funkcjonalne i poprawne stosowanie frazeologizmów</p> <p>– zasady osiągania spójności tekstu</p> <p>– sygnalizowanie subiektywności opinii i sądów autora wypowiedzi</p> <p>– cytowanie w tekstach</p>
---	--	--

<ul style="list-style-type: none"> – wyraz o znaczeniu ogólnym a wyraz o znaczeniu konkretnym – antonimy i synonimy – wyrazy bliskoznaczne – eufemizmy – wulgaryzmy – nazwy złożone – zapożyczenia – archaizmy i archaizacja – nacechowanie ekspresywne wyrazów, m.in. zdrobnienia i zgrubienia oraz przymiotniki nacechowane ekspresywnie – wyrazy nacechowane dodatnio i ujemnie – odróżnianie znaczeń dosłownych i metaforycznych wyrazów – odwołania do mitologii w słownictwie i frazeologii – słowotwórstwo: rdzeń i oboczności, wyrazy pokrewne – wypowiedzenie a zdanie – podmiot; rodzaje podmiotów – orzeczenie, rodzaje orzeczeń – dopełnienie; rodzaje dopełnień – okolicznik; rodzaje 	<p>sposób widzenia świata</p> <ul style="list-style-type: none"> – rozpoznawanie mowy niezależnej i zależnej i określanie ich funkcji w utworze – analiza literackich sposobów budowania opisu (realistycznego i fantastycznego) i określanie jego funkcji w utworach literackich, a zwłaszcza opisu wygląków (stroju, twarzy); opisu przeżyć wewnętrznych, opisu sytuacji – analiza sposobów kreowania postaci literackiej w utworze epickim – rozpoznawanie postaci mówiącej w utworze lirycznym – wskazywanie w czytanych utworach literackich motywów takich, jak: strój, twarz, zwierzę, przedmiot, dom, uczta, mała ojczyzna, podróż i określanie ich funkcji – rozpoznawanie środków stylistycznych i określanie ich funkcji w tekście: epitet, porównanie, metafora, pytanie retoryczne, apostrofa, alegoria, hiperbola, nagromadzenie – rozpoznawanie czynników rytmizujących wiersz (rym, rytm, wers, strofa) – oglądanie i interpretowanie dzieł sztuki (obraz, film) z uwzględnieniem specyfiki ich tworzywa 	<p>cudzych wypowiedzi; stosowanie zasad cytowania</p> <ul style="list-style-type: none"> – poprawne stosowanie odmiany nazwisk w liczbie pojedynczej oraz nazwisk par małżeńskich – stosowanie poprawnej odmiany nazw miejscowości – poprawne odczytywanie dat (forma przypadku nazwy miesiąca; postać liczebnika w liczbie wyrażającej rok) – poprawna pisownia: zapożyczeń związanych z komunikacją elektroniczną; <i>nie</i> z rzeczownikami i przymiotnikami; złożonych nazw kolorów; nazw własnych i pospolitych o tym samym brzmieniu (np.: <i>Narcyz i narcyz</i>); wyrazów typu <i>zwierzę</i>; nazw godności i tytułów kościelnych oraz nazw wyznawców religii; nazw miejscowości i ich mieszkańców; nazw mieszkańców regionów i nazw przedstawicieli narodowości; spolszczonej pisowni niektórych nazwisk (<i>Chopin – Szopen</i>); zapisywanie dat – stosowanie zasad wymowy – styl wypowiedzi mówionej (m.in. ekspresywna składnia) – poprawne akcentowanie wyrazów i zdań
--	--	---

<p>okoliczników</p> <p>– przydawka</p> <p>– korzystanie z informacji zawartych w czytanych tekstach</p> <p>– znajdowanie w czytanych tekstach informacji, selekcjonowanie ich i przetwarzanie</p> <p>– korzystanie ze słowników: ortograficznego, języka polskiego, wyrazów obcych;</p> <p>– budowa hasła słownikowego</p> <p>– budowa definicji</p>	<p>– analiza stroju postaci przedstawionej na portrecie i odczytywanie jego znaczeń</p> <p>– posługiwanie się terminologią związaną z filmem</p> <p>– rozpoznawanie tradycyjnych wątków kulturowych obecnych w tekstach kultury masowej</p> <p>– informacje o wybranych wybitnych twórcach (pisarzy i poetów); polskich: I. Krasicki, A. Mickiewicz, E. Orzeszkowa, B. Prus, M. Konopnicka, H. Sienkiewicz, R. Kapuściński, M. Pawlikowska-Jasnorzewska, K. Wierzyński, J. Tuwim, K. I. Gałczyński, Z. Herbert, M. Białoszewski, W. Szymborska, Cz. Miłosz, J. Twardowski, M. Musierowicz, i obcych: J. Verne, J. R. R. Tolkien</p>	
--	---	--

Klasa 2

Odbiór wypowiedzi i świadomość językowa	Analiza i interpretacja tekstów kultury	Tworzenie wypowiedzi Poprawność zapisu
<p>– odbieranie komunikatów przekazywanych werbalnie i niewerbalnie (w związku z przedstawianiem się i mówieniem o sobie)</p> <p>– rozróżnianie informacji przekazywanych werbalnie oraz zawartych w dźwięku i obrazie</p> <p>– rozpoznawanie intencji wypowiedzi: aprobaty, dezaprobaty, negacji,</p>	<p>– ukierunkowana analiza i interpretacja utworów literackich i ich fragmentów, obejmująca</p> <p>– opisywanie uczuć, które budzi utwór</p> <p>– określanie tematyki utworu i jego problematyki</p> <p>– streszczanie (linearne) i opowiadanie czytanych utworów</p>	<p>– mówienie do różnych osób na wskazane tematy</p> <p>– tworzenie spójnych wypowiedzi ustnych i pisemnych w różnych sytuacjach</p> <p>– przestrzeganie zasad etykiety językowej – w zależności od sytuacji i relacji z osobą, do której się mówi</p>

<p>prowokacji.</p> <ul style="list-style-type: none"> – odczytywanie (i stosowanie) różnych sposobów wyrażania emocji: werbalnych i niewerbalnych (tonacja głosu, gest, mimika) – określanie źródeł nieporozumień i niebezpieczeństw związanych z posługiwaniem się różnymi kodami – rozumienie czytanych tekstów publicystycznych, naukowych i popularnonaukowych dotyczących zagadnień objętych tematyką rozdziałów – rozpoznawanie wypowiedzi argumentacyjnej (teza, argumenty, kontrargumenty, wnioski) – rozpoznawanie fragmentów czytanych utworów jako wypowiedzi argumentacyjnych; wskazywanie tez i argumentów - ocenianie argumentów, jakich używają bohaterowie – odróżnianie informacji o faktach od opinii – rozpoznawanie różnic między fikcją a kłamstwem – dostrzeganie w wypowiedzi przejawów agresji i manipulacji – rozpoznawanie wypowiedzi o charakterze emocjonalnym i perswazyjnym 	<ul style="list-style-type: none"> – charakteryzowanie świata przedstawionego dzieła i określanie jego właściwości (np. dosłowność–paraboliczność) – opisywanie organizacji artystycznej (poetyki) utworu – określanie uniwersalnej wymowy dzieła: ponadczasowe problemy egzystencjalne, jak: miłość, przyjaźń, samotność, cierpienie, śmierć; uczucia ludzkie; wartości, jak: wiara religijna, odpowiedzialność, sprawiedliwość; solidarność; ścieranie się dobra i zła poszukiwanie prawdy, dociekanie sensu; refleksja na temat uniwersalnych wartości humanistycznych; dostrzeganie zróżnicowania postaw społecznych, obyczajowych, religijnych, etycznych, kulturowych – głosowa interpretacja czytanych tekstów – próba inscenizacji fragmentów dramatów – funkcjonalne uwzględnianie w interpretacji utworów kontekstu historycznego – elementy konstrukcyjne utworu: wątek, akcja, wydarzenie, punkt kulminacyjny itp. – rodzaje literackie: epika (określanie specyficznych cech narracji i ich funkcji w utworze); liryka (charakteryzowanie postaci 	<ul style="list-style-type: none"> – poprawne i stosowne zwracanie się do różnych rozmówców – stosowanie formuł grzecznościowych oraz konwencji językowych zależnych od środowiska (np. sposób zwracania się do nauczyciela, lekarza, profesora wyższej uczelni). – właściwe korzystanie (jako odbiorca i nadawca) z elektronicznych środków przekazywania informacji, w tym z internetu – przestrzeganie zasad etyki mowy w komunikacji internetowej – uczestniczenie w dyskusji: prezentowanie własnego zdania, popieranie tezy argumentami, polemizowanie z innymi (kontrargumenty) – cytowanie w argumentacji odpowiednich fragmentów tekstu; – funkcjonalne posługiwanie się słownictwem i frazeologią nazywającą cechy, postawy i wartości – posługiwanie się pojęciami nazywającymi wartości i ich przeciwieństwa, np.: tolerancja–nietolerancja, patriotyzm–nacjonalizm, prawda–fałsz, uczciwość–nieuczciwość, wiara religijna–bigoteria – posługiwanie się słownictwem i terminologią związaną z teatrem (spektakl, gra, scena, dekoracje,
--	--	--

<ul style="list-style-type: none"> – pojęcie stylu, rozpoznawanie stylu potocznego, urzędowego, artystycznego i naukowego – zróżnicowanie słownictwa – wypowiedzi o charakterze perswazyjnym – zasady etyki mowy i etykiety językowej – różne wzorce postaw społecznych, obyczajowych, narodowych, religijnych, etycznych, kulturowych – cechy kultury i języka regionu – styl publicystyczny – znajomość podstawowych zasad edytorskich – wyszukiwanie w wypowiedzi potrzebnych informacji – porządkowanie informacji w zależności od ich funkcji w przekazie; rozpoznawanie intencji wypowiedzi (aprobata, dezaprobata, negacja, prowokacja) – świadome, odpowiedzialne, selektywne korzystanie z elektronicznych środków przekazywania informacji – rozpoznawanie tematu fleksyjnego i końcówki – rozpoznawanie tematu słowotwórczego i formantów w wyrazach pochodnych 	<p>mówiącej w utworze lirycznym); dramat (elementy dramatu: akt, scena, tekst główny i poboczny, monolog, dialog; określanie ich funkcji w utworze, literackie sposoby budowania postaci dramatycznej – środki językowe i pozawerbalne)</p> <ul style="list-style-type: none"> – zaliczanie czytanych utworów do epiki, liryki i dramatu – gatunki literackie: komedia (komizm, źródła komizmu); tragedia (cechy gatunkowe, tragizm); przypowieść (przypowieść biblijna: cechy gatunkowe, tematy, sensy uniwersalne); powieść obyczajowa, przygodowa, detektywistyczna; opowiadanie obyczajowe, przygodowe, detektywistyczne; pamiętnik; hymn – rozpoznawanie środków stylistycznych z zakresu fonetyki, słownictwa i składni znanych z klasy 1 i innych: metafora (różne rodzaje), neologizm, archaizm, zdrobnienie, zgrubienie, wyrazy dźwiękonaśladowcze, określanie ich funkcji w tekście – rozpoznawanie ironii i określanie jej funkcji w utworze – analiza i interpretacja filmu z uwzględnieniem jego specyfiki jako dziedziny sztuki. 	<p>rekwizyt, choreografia itp.)</p> <ul style="list-style-type: none"> – tworzenie wypowiedzi pisemnych w następujących formach: cv; życiorys; charakterystyka postaci literackiej i filmowej, sprawozdanie ze spektaklu teatralnego, urozmaicone kompozycyjnie i fabularnie opowiadanie, opis sytuacji zróżnicowany stylistycznie, rozprawka, podanie, list motywacyjny – dostosowywanie odmiany i stylu języka do formy wypowiedzi – stosowanie zasad organizacji tekstu zgodne z wymogami gatunku (formy wypowiedzi)
---	---	--

<ul style="list-style-type: none"> – funkcje formantów w kształtowaniu znaczenia wyrazów pochodnych – rozróżnianie rodzajów wypowiedzi złożonych współrzędnie – rozróżnianie rodzajów wypowiedzi złożonych podrzędnie – dostosowanie szyku wyrazów i wypowiedzi składowych do wagi, jaką nadaje się przekazywanym informacjom – rozróżnianie imiesłowowych równoważników zdań 	<ul style="list-style-type: none"> – oglądanie fragmentów spektaklu teatralnego: rozróżnianie informacji przekazywanych werbalnie oraz zawartych w dźwięku i obrazie – omawianie spektaklu teatralnego z uwzględnieniem jego specyfiki – teatr jako rodzaj sztuki – wskazywanie w tekstach współczesnej kultury popularnej nawiązań do tradycyjnych wątków literackich i kulturowych – wskazywanie w czytanych utworach literackich i innych tekstach kultury utrwalonych motywów – informacje o wybranych wybitnych twórcach (pisarzy i poetów) polskich: A. Fredro, J. Słowacki, S. Mrożek, i obcych: W. Shakespeare, Molier, A. Conan Doyle, A. de Saint-Exupéry 	
--	---	--

Klasa 3

Odbiór wypowiedzi i świadomość językowa	Analiza i interpretacja tekstów kultury	Tworzenie wypowiedzi Poprawność zapisu
<ul style="list-style-type: none"> – odbieranie wypowiedzi pisanych i mówionych, w tym nadawanych za pomocą środków audiowizualnych – wyszukiwanie w wypowiedzi potrzebnych informacji oraz cytowanie odpowiednich fragmentów 	<ul style="list-style-type: none"> – analiza i interpretacja czytanych utworów literackich i ich fragmentów: – opisywanie własnych wrażeń związanych z czytаныmi utworami – przedstawianie własnych propozycji odczytania 	<ul style="list-style-type: none"> – tworzenie spójnych i komunikatywnych wypowiedzi ustnych i pisemnych w różnych sytuacjach – uczestniczenie w różnych dialogach; zadawanie pytań i udzielanie odpowiedzi

<p>tekstu.</p> <ul style="list-style-type: none"> – rozróżnianie informacji przekazywanych werbalnie oraz zawartych w dźwięku i obrazie (w związku ze spektaklem teatralnym, kabaretem, poezją śpiewaną – piosenką, filmem) – gatunki publicystyczne: artykuł, wywiad, reportaż – rozpoznawanie czytanych fragmentów publicystyki jako wypowiedzi argumentacyjnych; wskazywanie w nich tezy, argumentów i wniosków – samodzielne docieranie do informacji (np. poszerzających tematykę czytanych utworów) zawartych w książkach, prasie, mediach elektronicznych oraz w wypowiedziach ustnych – porządkowanie, selekcjonowanie i przetwarzanie informacji – sprawne i celowe korzystanie ze słowników w formie książkowej i elektronicznej – korzystanie z zasobów biblioteki – stosowanie zasad organizacji tekstu zgodnie z wymaganiami gatunku – styl naukowy – czerpanie dodatkowych informacji z przypisu 	<p>utworów i uzasadnianie ich</p> <ul style="list-style-type: none"> – rozpoznawanie tematyki i problematyki utworów – streszczanie (przedstawianie istotnych treści czytanych tekstów w takim porządku, w jakim tam występują) – opisywanie organizacji artystycznej (poetyki) – wskazywanie i interpretowanie elementów konstrukcyjnych – omawianie w związku z lekturą i innymi tekstami kultury podstawowych zagadnień egzystencjalnych (miłość, samotność, wspólnota, inność, cierpienie, śmierć, nadzieja, wiara, solidarność, sprawiedliwość, itp.) – operowanie pojęciami dotyczącymi wartości i antywartości (np. dobro–zło, prawda–fałsz, braterstwo–konformizm, patriotyzm–nacjonalizm) i poddawanie ich refleksji – interpretacja zróżnicowania postaw obyczajowych, religijnych, etycznych, kulturowych; odnoszenie ich do własnej tożsamości narodowej – refleksja na temat uniwersalnych wartości humanistycznych – głosowa interpretacja czytanych utworów literackich (recytacja, 	<ul style="list-style-type: none"> – stosowne zwracanie się do rozmówcy w zależności od sytuacji i relacji z osobą, do której się mówi – zgodnie z konwencją językową – stosowanie zasad etykiety językowej (granice żartu) – konsekwencje używania formuł niestosownych i obraźliwych – uczestniczenie w dyskusji (teza, argumenty, konkluzja): uzasadnianie własnego zdania, polemika z poglądami innych; kultura dyskusji – tworzenie opowieści o sobie – pisanie wypowiedzi według własnych planów w następujących formach: opowiadanie (urozmaiczone kompozycyjnie i fabularnie), opis sytuacji i przeżyć, charakterystyka postaci literackiej i filmowej, sprawozdanie z lektury, filmu, spektaklu teatralnego, rozprawka, podanie, życiorys, cv, list motywacyjny, dedykacja – stosowanie zasad organizacji tekstu zgodnie z wymaganiami gatunku – staranna redakcja tekstu napisanego ręcznie i na komputerze – poprawianie błędów językowych, ortograficznych oraz interpunkcyjnych – świadome korzystanie
--	---	---

<ul style="list-style-type: none"> – odbieranie komunikatu przekazanego za pomocą środków audiowizualnych – świadome odpowiedzialne, selektywne korzystanie z elektronicznych środków przekazywania informacji – wyszukiwanie w wypowiedzi potrzebnych informacji, cytowanie odpowiednich fragmentów tekstu – poprawne formy wyrazów w związkach składniowych (zgody i rządu) – stylizacja językowa – związki frazeologiczne – neologizmy 	<p>inscenizacja)</p> <ul style="list-style-type: none"> – uwzględnianie w interpretacji potrzebnych kontekstów: historycznego i biograficznego – rozpoznawanie cech rodzajowych czytanych utworów (epika, liryka, dramat) – charakteryzowanie postaci mówiącej w utworze (narrator, podmiot liryczny) – gatunki literackie: powieść historyczna, przypowieść, pamiętnik, dziennik, komedia, dramat (gatunek), tragedia, ballada, nowela, hymn – rozpoznawanie cech gatunkowych czytanych utworów; dostrzeganie zjawiska mieszania gatunków – odmiany gatunkowe literatury popularnej (powieść lub opowiadanie: obyczajowe, przygodowe, detektywistyczne, fantastycznonaukowe, fantasy) – rozpoznawanie środków stylistycznych z zakresu: fonetyki (rym, rytm, wyraz dźwiękonaśladowczy); słownictwa (neologizm, archaizm, zdrobnienie, zgrubienie, metafora), składni (powtórzenie, pytanie retoryczne, apostrofa, różne typy zdań i równoważników) – analiza i interpretacja filmu z uwzględnieniem jego 	<p>z elektronicznych środków przekazywania informacji, w tym z internetu: chronienie własnej prywatności; niebezpieczeństwa wynikające z komunikacji internetowej</p> <ul style="list-style-type: none"> – przestrzeganie etyki i etykiety internauty: konsekwentne stosowanie form charakterystycznych dla elektronicznych środków komunikacji (świadomość łatwego obrażania obcych, ośmieszania i zawstydzania innych wskutek rozpowszechniania obrazów przedstawiających ich w sytuacjach kłopotliwych) – wykorzystywanie wiedzy o składni w stosowaniu reguł interpunkcyjnych
--	---	---

	<p>specyfiki jako dziedziny sztuki;</p> <p>– wskazywanie w czytanych utworach literackich i innych tekstach kultury utrwalonych motywów (toposów), takich jak: bohater, ojczyzna, dom, cywilizacja, natura, i określanie ich funkcji</p> <p>– wskazywanie w tekstach współczesnej kultury popularnej (np. w filmach, komiksach, piosenkach) nawiązań do motywów utrwalonych w kulturze (np. rycerskich i heroicznych)</p> <p>– informacje o wybranych wybitnych twórcach (pisarzy i poetów); polskich: J. Kochanowski, W. Gombrowicz, A. Kamiński, I. Fink, S. Lem, i obcych: Y. Martel.</p>	
--	--	--

4.

PROCEDURY OSIĄGANIA CELÓW W ZAKRESIE KSZTAŁCENIA I WYCHOWANIA

Punktem wyjścia procesu dydaktycznego realizującego cele programu *Jest tyle do powiedzenia!* powinno więc być zaangażowanie ucznia, zaciekawienie go tematem, wciągnięcie do rozmowy o zagadnieniu koncentrującym wokół siebie tematykę i problematykę każdego z dziesięciu działów przewidzianych na jeden rok nauki. Uczniowie chętnie dyskutują, gdy zagadnienia dotyczą ich bezpośrednio, dlatego każdy z proponowanych obszernych tematów-działów rozpoczyna się od atrakcyjnego dla młodego człowieka wprowadzenia. Może to być fotografia, scenka dramatowa, przedstawienie sytuacji z życia, wydarzenie artystyczne, tekst kultury itp. Ważne, by wymienione elementy stymulowały do dyskusji, spontanicznej wymiany poglądów bądź innego działania.

Następnie w cyklu lekcji odwołujących się do tekstów publicystycznych i popularnonaukowych (a często także użytkowych) uczeń poznaje aspekty kulturowe omawianego zagadnienia, wchodzi w tradycję, pogłębia wiedzę na omawiany temat, oswaja związaną z nim terminologię i poznaje właściwe struktury języka.

Dopiero teraz przychodzi czas na zagadnienia literackie i estetyczne; czytanie lektur i poznawanie innych dzieł – np. malarskich, filmowych, teatralnych. Czytanie tekstów literackich, o szczególnej organizacji artystycznej, ma miejsce po omówieniu zagadnień zawartych w pierwszej części rozdziału. Jest to etap, w którym uczeń dysponuje już pewnym zbiorem informacji i własnych refleksji dotyczących tematu. Utwory literackie łączą się zawsze z tematem głównym, ale sposób ich omawiania powinien stopniowo przekonywać o swoistej i niepowtarzalnej wartości doświadczenia rzeczywistości za pośrednictwem literatury i sztuki. Uczeń zarazem będzie się mógł przekonać, że literatura mówi o sprawach bliskich człowiekowi.

Praca nad każdym z proponowanych obszernych działów (dziesięciu w każdej klasie) przebiega więc w trzech etapach:

(1) Zaangażowanie → (2) Kulturowe oswojenie problemu i budowanie kontekstu → (3) Poznawanie dzieł literackich i innych tekstów kultury (analiza i interpretacja).

Nie należy żałować czasu na pierwsze dwie fazy, mające na celu, by uczeń stał się czytelnikiem „konstruktywnym” i by poznał kontekst, w którym czytanie i odbiór tekstów kultury stanie się procesem twórczym.

Liczba godzin (jednostek lekcyjnych) przeznaczonych w obrębie działu na każdą fazę zależy od nauczyciela, ale oczywiście najobszerniejszą część pracy stanowi analiza i interpretacja utworów literackich.

*

Kształcenie językowe jest integralną częścią procesu nauczania według programu *Jest tyle do powiedzenia!*, bowiem zarówno mówienie o świecie, jak i odbiór tekstów kultury oraz wyrażanie własnych refleksji odbywa się dzięki kompetencjom językowym⁹. Zagadnienia językowe (elementy wiedzy językoznawczej, bogacenie słownictwa, kwestie poprawnościowe czy doskonalenie umiejętności wypowiedzania się w rozmaitych formach) pojawiają się w różnych momentach – w zależności od tego, kiedy jest najbardziej sprzyjająca po temu okazja – zawsze funkcjonalnie do potrzeb sytuacji komunikacyjnej, w której stawiany jest uczeń. Zarazem język służy pogłębionemu odczytywaniu dzieła. Powiązanie ról odbiorcy i twórcy kultury jest jedną z najczęściej powtarzających się strategii dydaktycznych w pracy z tekstem. Umiejętność tworzenia pisemnych wypowiedzi wypływa z umiejętności odbioru i rozumienia tekstów cudzych oraz obserwacji zastosowanych w nich środków językowych, i kompozycyjnych. Ponieważ umiejętność tworzenia wypowiedzi – komunikatywnych, skutecznych, stosownych, poprawnych itp. – jest jednym z najważniejszych celów przedmiotowych języka polskiego, uczeń powinien mieć możliwość częstego wypowiedzania się na lekcji i pisania licznych prac pisemnych (oraz uzyskiwania informacji zwrotnych na ich temat!).

*

Stosowane w procesie dydaktycznym strategie, metody i techniki pracy powinny być zróżnicowane i uwzględniać poziom uzdolnień oraz potrzeby uczniów, ich odmienne style uczenia się, a także różne sposoby zmysłowego postrzegania świata. Planowanie metod i strategii nauczania zawsze winno rozpoczynać się od uświadomienia sobie celów, jakie mają zostać osiągnięte, i rozpoznania materiału nauczania.

Z pewnością należy położyć nacisk na te metody i strategie, które ze swej istoty służą kształceniu umiejętności wyższych, rozwiązywaniu problemów i twórczemu myśleniu, sprzyjają doskonaleniu szeroko rozumianych kompetencji komunikacyjnych, a także

⁹ Por. J. Bartmiński, dz. cyt., s. 44.

rozwijają umiejętności samokształceniowe, zgodnie z konstruktywistycznymi teoriami uczenia się. Celom tym służą m.in. różnego rodzaju **metody aktywizujące ucznia**, zaliczane często do **metod problemowych**, oraz **drama i gry dydaktyczne**. Do szczególnie korespondujących z celkami języka polskiego zalicza się:

- różne rodzaje debaty i dyskusji dydaktycznej, w tym: debatę „za i przeciw”, dyskusję frontálną, panelową i okrągłego stołu, a także dyskusję powiązaną z miniwykładem
- wykonywanie map mentalnych (wg Tony’ego Buzana), zwanych także mapami skojarzeń lub mapami pamięci, będących także alternatywną formą prowadzenia notatek
- metaplan (będący także metodą zespołowego rozwiązywania problemów)
- metody „decyzyjne” (np. „drzewko decyzyjne” La Rausa i Remy’ego)
- analizę przypadku
- happeningi, scenki dramatowe, inscenizacje, odgrywanie ról
- metody związane z gromadzeniem, weryfikacją i opracowywaniem pomysłów.

Ważne miejsce w procesie nauczania powinna zająć **metoda projektów edukacyjnych** realizowanych indywidualnie i zespołowo – wiele pomysłów podsunie tu nauczycielowi i uczniom obudowa dydaktyczna programu (niektóre sugestie zawiera także podręcznik). Każdy uczeń powinien w ciągu roku szkolnego uczestniczyć przynajmniej w jednym projekcie edukacyjnym. Korzyści płynące z tej metody są trudne do przecenienia; uczy ona nie tylko holistycznego ujmowania wiedzy, którą młodzi ludzie zyskują na lekcjach z różnych przedmiotów szkolnych i z różnych źródeł informacji, lecz także wdraża do samodzielności, działania w sposób planowy i konsekwentny, oraz wyrabia nawyki samokształceniowe. Realizując projekt, uczniowie wyszukują i przetwarzają informacje, prowadzą badania, analizują problem, tworzą opracowania, przygotowują wystąpienia, a na koniec prezentują efekty swojej pracy, zdobytą wiedzę i nowe umiejętności. Praca metodą projektu daje uczniom poczucie, że odnoszą oni w swojej nauce i działaniu sukcesy, zwiększa ich wiarę we własne możliwości oraz chęć podejmowania nowych wyzwań.

Edukacja medialna (wpisana w program języka polskiego) zakłada aktywne uczestniczenie w tych formach komunikacji i działaniach, które uważane są za typowe dla warsztatu dziennikarskiego: przeprowadzanie wywiadów, sondaże, ankiety, pisanie artykułów i reportaży, redagowanie gazetki, przygotowanie fotoreportażu.

Nie należy jednak tym samym rezygnować z „tradycyjnych” metod, jak krótki **wykład**, zwłaszcza powiązany z prezentowaniem materiałów ilustracyjnych czy **pogadanka heurystyczna**. Uczniowie powinni słuchać przekazu nauczyciela, pracować w ukierunkowany sposób z podręcznikiem, sporządzać notatki, przygotowywać dłuższe

i krótsze formy wypowiedzi, wygłaszać referaty, odpowiadać na postawione pytania, streszczać i recenzować poznawane utwory, dokonywać analiz i interpretacji.

*

Planując pracę z utworem literackim bądź innym tekstem kultury, nauczyciel powinien uwzględnić zróżnicowane strategie i procedury (tak aby uczeń nie miał wrażenia monotonii i schematyzmu), jednak zawsze punktem wyjścia należy uczynić (zgodnie z Ingardenowskim schematem) **przeżycie** dzieła. Kontakt z dziełem literackim, malarskim, filmowym bądź innym tekstem kultury ma wywołać przeżycie estetyczne i sprowokować spontaniczną refleksję ucznia, który zaproponuje własną koncepcję odczytania tegoż dzieła.

Następny etap to obserwacja artystycznej organizacji tekstu, dokonywanie **analizy**, która ma doprowadzić do scalenia wniosków i zbudowania **interpretacji**, aby ostatecznie odnieść je do sfery **wartości**.

*

Podstawa programowa języka polskiego kładzie nacisk na te kompetencje ucznia, które bezpośrednio wiążą się z jego funkcjonowaniem w rzeczywistości zaawansowanych technik przekazywania informacji i świecie mediów. Praca z komputerem, korzystanie z programów, takich jak np. edytory tekstów jest już nie tylko uatrakcyjnającym elementem lekcji, lecz także drogą do zdobycia umiejętności, bez których trudno wyobrazić sobie funkcjonowanie we współczesnym społeczeństwie. Dlatego uczeń obligowany jest do starannego redagowania tekstów pisanych nie tylko ręcznie, ale także na komputerze, i wykorzystywania umiejętności pracy z komputerem: przygotowywania prezentacji, przeszukiwania zasobów internetowych, korzystania z zasobów biblioteki (szkolnego centrum multimedialnego). Tym samym uczeń nabywa i rozwija umiejętności samokształceniowe.

Gimnazjum jest etapem, gdy młody człowiek doskonali umiejętność samodzielnego docierania do informacji, dlatego zadania dla ucznia powinny być konstruowane tak, by musiał on wyszukiwać, gromadzić i przetwarzać wiadomości z książek, prasy, internetu i innych mediów elektronicznych. Pierwszym miejscem, w którym się to odbywa, jest szkolna biblioteka, dlatego konieczna jest stała współpraca nauczyciela polonisty z nauczycielem bibliotekarzem: przy przygotowywaniu samodzielnych prezentacji czy projektów edukacyjnych, poszukiwaniach materiałów na wskazany temat.

Oczywiście, źródłem inspirującym ucznia jest zawsze drugi człowiek: członek rodziny, mieszkaniec miasta, postać znana w środowisku, nauczyciel, a nawet rówieśnik.

*

Praca z programem *Jest tyle do powiedzenia!* stwarza wiele możliwości modyfikacji treści i metod i dostosowania ich do potrzeb konkretnego ucznia.

Pracując z uczniem zdolnym, szczególnie zainteresowanym kształceniem humanistycznym, nauczyciel może zaproponować szereg poszerzających treści programowe zadań, które pozwolą na rozwijanie szczególnych uzdolnień młodego człowieka.

Uczeń, realizując poszerzoną wersję programu:

– czyta wybrane utwory z literatury pięknej (poszerzające podstawę programową), zaproponowane przez nauczyciela bądź klasę, np.:

- wybrane powieści historyczne (J. Krasiński, B. Prus, H. Sienkiewicz, Z. Kossak-Szczucka)
- wybrane powieści przygodowe, psychologiczne, obyczajowe
- wybrane utwory poetyckie wybitnych poetów polskich i obcych
- wybrane dramaty
- wybrane teksty publicystyczne (np. M. Wańkowicz, R. Kapuściński, W. Tochman);

– czyta fragmenty dzieł poszerzających wiedzę na temat omawianych tekstów kultury (np. A. Świderkówna, *Rozmowy o Biblii*, A. Kamieńska, *Twarze Księgi*, C. W. Ceram, *Bogowie, groby i uczeni*, Z. Kubiak, *Mitologia Greków i Rzymian*, S. Stabryła, *Śpiewaj mi, Muzo*, J. Huizinga, *Jesień średniowiecza*, A. Guriewicz, *Kategorie kultury średniowiecznej*, M. Rzepińska, *Siedem wieków malarstwa europejskiego*);

– znajduje w bibliotece szkolnej, internecie i innych źródłach informacje, które wykorzystuje w przygotowywanych referatach i wystąpieniach; sporządza zestawienia bibliograficzne;

– znajduje informacje o poznawanych epokach kultury, prądach filozoficznych, artystycznych i kulturowych, wybitnych twórcach i dziełach;

– korzysta ze specjalistycznych słowników, encyklopedii i innych kompendiów wiedzy, wyjaśniając trudniejsze terminy, oraz z kompendiów poprawnościowych;

– ogląda wybrane filmy, spektakle teatralne, programy publicystyczne itp. – związane z zagadnieniami wyznaczonymi przez omawiane lektury oraz z interesującą uczniów problematyką społeczną, obyczajową, psychologiczną;

– opracowuje wykraczające poza podstawę referaty i prezentacje na tematy związane z literaturą i kulturą;

– inscenizuje wybrane fragmenty dzieł literackich, wykorzystując wiedzę na temat teatru i jego tworzyw;

– podejmuje własne próby literackie (opowiadanie, wiersz, pamiętnik, dziennik, reportaż); dąży do nadania własnym wypowiedziom artystycznego kształtu i indywidualnego stylu.

Rozszerzenie proponowanego materiału może dotyczyć wybranych obszarów wiedzy i umiejętności, może też odbywać się w ramach przydzielonych godzin języka polskiego lub na zajęciach fakultatywnych (jeśli takie są w ofercie szkoły). W ramach poszerzania wachlarza umiejętności uczniowie realizują zespołowe projekty edukacyjne oraz inne przedsięwzięcia, dzięki którym mają możliwość pogłębienia oraz poszerzenia wiedzy i umiejętności, rozwinięcia swoich pasji, zyskują okazję do kreatywności, odnoszenia posiadanej wiedzy do rzeczywistych problemów otaczającego świata.

Tematyka projektów może być np. zorientowana na:

- działania twórcze, wykorzystujące różne środki wyrazu artystycznego i elementy przekazów medialnych, służące uczestnictwu w kulturze społeczności szkolnej i środowiska lokalnego;
- publikacje (czasopismo szkolne, jednorazowe wydawnictwo tematyczne, interaktywna gazeta), z uwzględnieniem edycji, redakcji (organizacji tekstu w spójności z obrazem) i adiustacji tekstu;
- programy, audycje itp. z uwzględnieniem: scenariusza radiowego lub telewizyjnego (wizualizacji wypowiedzi), warsztatu reklamowego i promocji wizerunku;
- inscenizacje teatralne (spektakl, mała forma estradowa, monodram, widowisko słowno-muzyczne itp.), z uwzględnieniem scenariusza teatralnego i różnych elementów składających się na widowisko teatralne.

Pracując z uczniem mającym trudności w nauce, nauczyciel skoncentruje się na uzupełnieniu braków i zaniedbań, które uniemożliwiają uczniowi osiągnięcie sukcesu w szkole. Praca z tą grupą uczniów (w ramach programu bądź na zajęciach fakultatywnych) uzależniona jest od zakresu stwierdzonych braków i musi być oparta na wynikach **testu diagnozującego umiejętności uczniów** wyniesione ze szkoły podstawowej. **Test taki powinien być przeprowadzony na początku nauki w klasie pierwszej.**

5.

OPIS ZAŁOŻONYCH OSIĄGNIĘĆ UCZNIĄ – PO ZAKOŃCZENIU TRZYLETNIEGO CYKLU NAUKI W GIMNAZJUM

5.1. Odbiór i tworzenie wypowiedzi

Uczeń:

- rozumie komunikaty (o stopniu trudności wskazanym w podstawie programowej do gimnazjum) mówione i pisane, werbalne i niewerbalne, przekazywane bezpośrednio i za pomocą audiowizualnych środków przekazu; rozpoznaje intencje wypowiedzi;
- wypowiada się w różnych sytuacjach komunikacyjnych, dostosowując formę i styl wypowiedzi do okoliczności, przestrzega etyki i etykiety językowej;
- sprawnie czyta głośno i cicho teksty literatury pięknej, informacyjne i użytkowe; wykorzystuje zawarte w nich informacje, cytuje wskazane fragmenty, czerpie dodatkowe informacje z przypisów;
- posiada wiedzę o języku wskazaną w podstawie programowej, wykorzystuje ją do pogłębionego odbierania tekstów cudzych i sprawnego tworzenia wypowiedzi własnych;
- pisze poprawnie pod względem językowym, stylistycznym i kompozycyjnym we wskazanych w programie formach wypowiedzi (włączając teksty użytkowe), zgodnie z zasadami ich organizacji;
- mówi i pisze na podstawie samodzielnie przygotowanego planu, funkcjonalnego wobec formy i celu wypowiedzi;
- rozróżnia odmiany polszczyzny i różne rejestry słownictwa (w tym: ogólnopolskie i o ograniczonym zasięgu), zna zakres ich stosowania i funkcję w tekście; wie, jakie są konsekwencje stosowania wulgaryzmów;
- w swoich wypowiedziach stosuje zróżnicowane słownictwo i frazeologię (z kręgów tematycznych wyznaczonych podstawowymi działami programowymi w każdej klasie); funkcjonalnie, stosownie do sytuacji komunikacyjnej i określonej formy wypowiedzi;
- krytycznie ocenia zawartość komunikatów: odróżnia informacje o faktach od opinii, fikcję od kłamstwa, rozpoznaje perswazję, manipulację, agresję;

- zna zasady korzystania z elektronicznych środków przekazywania informacji: odbierania przekazywanych w nich komunikatów i stosowania charakterystycznych dla nich form wypowiedzi;
- w wypowiedzi argumentacyjnej rozpoznaje tezę, argumenty i wnioski; tworzy wypowiedzi argumentacyjne, zachowując ich spójność logiczną i stylistyczną;
- uczestniczy w dyskusji, wypowiada swoje zdanie, uzasadnia je; słucha wypowiedzi cudzych, zgadza się z nimi lub polemizuje; zachowuje kulturę dyskusji;
- wie, czym jest publicystyka i rozróżnia jej podstawowe gatunki (artykuł, wywiad, reportaż); określa specyfikę publicystyki prasowej, radiowej i telewizyjnej;
- świadomie i krytycznie korzysta z oferty mediów.

5.2. Analiza i interpretacja tekstów kultury

Uczeń:

- zna dzieła literackie i inne teksty kultury wskazane w programie; czyta – stosownie do potrzeb rozwojowych – utwory literackie z zakresu literatury młodzieżowej i popularnej oraz wybrane dzieła klasyczne ważne dla kultury polskiej i światowej;
- zna specyfikę tekstów kultury należących do różnych dziedzin sztuki (literatura, teatr, film, muzyka, sztuki plastyczne, sztuki audiowizualne); przedstawia refleksje i odczucia, jakie budzą poznane utwory literackie i inne teksty kultury; swobodnie wypowiada się na temat przeczytanej książki, wysłuchanej piosenki, obejrzanego filmu czy obrazu, uwzględniając specyfikę ich tworzywa i stosując właściwe pojęcia;
- streszcza, relacjonuje i opowiada poznane teksty kultury, rozpoznaje ich problematykę, dokonuje ich analizy i interpretacji; poddaje je refleksji;
- wykorzystuje wskazane w podstawie programowej wiadomości o literaturze i kulturze do pogłębionego odczytywania utworów literackich;
- do interpretacji omawianych dzieł wykorzystuje potrzebne konteksty (historyczny i biograficzny); w tekstach kultury popularnej dostrzega obecność tradycyjnych wątków kulturowych;
- na podstawie poznanych dzieł literackich i innych tekstów kultury omawia ponadczasowe zagadnienia egzystencjalne (miłość, przyjaźń, śmierć, cierpienie, lęk, nadzieja, wiara, samotność, inność, poczucie wspólnoty, solidarność, sprawiedliwość), poddaje refleksji

uniwersalne wartości humanistyczne, posługuje się pojęciami nazywanymi wartości i ich przeciwieństwa;

– dostrzega zróżnicowanie postaw społecznych, obyczajowych, narodowych, religijnych, etycznych, kulturowych i w ich kontekście kształtuje swoją tożsamość;

– wie, jakie jest kulturowe znaczenie wątków i tematów wyznaczających główne działy programowe w każdej klasie; potrafi mówić na ich temat, odwołując się do tekstów kultury, znaków i symboli oraz wykorzystując właściwe pojęcia;

– recytuje z pamięci utwory literackie (w całości lub we fragmentach) wybrane przez nauczyciela spośród lektur wskazanych dla każdej klasy.

5.3. Samokształcenie i docieranie do informacji

Uczeń:

– samodzielnie dociera do informacji w różnych źródłach (książkach, prasie, mediach elektronicznych oraz w wypowiedziach ustnych); wyszukuje je, selekcjonuje, porządkuje i przetwarza potrzebne informacje;

– zna zasady korzystania z zasobów bibliotecznych, wyszukuje w bibliotece potrzebne mu informacje;

– korzysta ze słowników wymienionych w podstawie programowej – w formie książkowej i elektronicznej;

– zna zasady korzystania z zasobów internetowych; wie, w jaki sposób szukać w internecie informacji na wskazany temat (zgodnie z tematyką działów programowych) oraz jakie stosować kryteria ich wyboru.

6.

PROPOZYCJE KRYTERIÓW OCENY I METOD SPRAWDZANIA OSIĄGNIĘĆ UCZNIĄ

Ocenianie osiągnięć ucznia i monitorowanie jego postępów powinno odbywać się w sposób ciągły, gdyż jego celem jest:

- systematyczne informowanie ucznia o poziomie jego osiągnięć edukacyjnych i postępach, aby pomóc mu w planowaniu własnego rozwoju i motywować do dalszej pracy;
- dostarczanie rodzicom, opiekunom i nauczycielom informacji o postępach, trudnościach w uczeniu się oraz o szczególnych uzdolnieniach ucznia;
- ułatwianie nauczycielowi doskonalenia organizacji i metod pracy dydaktyczno-wychowawczej.

Celom tym służyć będzie możliwie częste ocenianie postępów ucznia rozumiane jako dostarczanie mu informacji o tych osiągnięciach wraz z komentarzem zawierającym informację zwrotną. Udzielanie informacji jest tu rozumiane tak, jak ma to miejsce w ocenianiu kształtującym, jako przekaz zawierający cztery elementy:

- 1) wyszczególnienie i docenienie dobrych elementów pracy ucznia;
- 2) odnotowanie tego, co wymaga poprawienia lub dodatkowej pracy ze strony ucznia;
- 3) wskazanie, w jaki sposób uczeń powinien poprawić pracę;
- 4) ukierunkowanie dalszej pracy ucznia.

Ocena powinna określać poziom realizacji zadania pod względem ilościowym i jakościowym; a więc powinna być formułowana na podstawie wcześniej określonych wymagań mówiących, co, w jaki sposób i w jakiej mierze powinien wykonać uczeń, by otrzymać określony stopień szkolny. Podstawą formułowania oceny są obserwowalne czynności ucznia, przy czym polonista musi w znacznym stopniu uwzględniać zadania wieloczynnościowe, złożone, zgodne ze strategią holistyczną, ponieważ są one bardziej adekwatne do zdobywanych przez ucznia umiejętności przedmiotowych. Do takich zadań należą wypracowania uczniowskie, analiza i interpretacja tekstów kultury, dłuższe samodzielne wypowiedzi, udział w dyskusjach klasowych itp.

Ocenianie powinno odbywać się za pomocą różnych narzędzi, technik i metod nauczania, tak by w polu obserwacji znalazły się różne obszary aktywności ucznia, ale też aby dać szansę uczniom o różnych możliwościach i uzdolnieniach. Mogą to być:

- różnego typu testy – pisemne i ustne (sprawdziany wiadomości i umiejętności, testy sprawdzające umiejętność czytania ze zrozumieniem tekstów literackich i nieliterackich);
- wypracowania i inne prace pisemne;
- obserwacja zachowań ucznia (np. udziału ucznia w dyskusji i debacie klasowej; uczestnictwa w pracy zespołowej);
- monitorowanie udziału, zaangażowania i zakresu wykonanych przez ucznia zadań w projektach edukacyjnych;
- rozmowy z uczniem, w których wyjaśnia on zastosowane przez siebie procedury (np. sposób analizy i interpretacji utworu literackiego).

Wielu istotnych informacji o osiągnięciach ucznia dostarczy obserwacja, której poddane zostaną zarówno czynności intencjonalnie wywołane przez nauczyciela, jak i te, które nie są wywołane celowo (np. sposoby uczenia się).

Rodzaje aktywności ucznia podlegające ocenianiu to:

- wypowiedzi ustne (odpowiedź na pytanie nauczyciela, referowanie zagadnień, udział w dyskusji, spontaniczne zabieranie głosu itp.);
- prace pisemne w różnej formie (wypracowania domowe i klasowe, notatki, krótkie odpowiedzi);
- referaty i prezentacje;
- praca zespołowa i prezentowanie jej wyników;
- wykonywanie zadań domowych – obowiązkowych i dodatkowych („dla chętnych”);
- aktywność i inicjatywa przejawiana na lekcjach;
- samodzielnie i zespołowo wykonywane zadania złożone (w tym – projekty edukacyjne);
- recytacja utworów literackich i udział w szkolnych przedstawieniach teatralnych;
- różnorodne zadania twórcze, w których uczniowie wykorzystują i prezentują swoje pasje i uzdolnienia.

*

Stopień spełnienia wymagań programowych należy oceniać, wykorzystując tradycyjną skalą stopni szkolnych, odnoszonych do spełnienia wymagań warstwowych dwupoziomowo, jako:

- **wymagania podstawowe** (wiadomości i umiejętności łatwe, bezpośrednio przydatne w życiu, niezbędne dla kontynuowania edukacji, naukowo pewne);

– **wymagania ponadpodstawowe** (wiadomości i umiejętności trudne do opanowania, złożone, unikatowe; teoretyczne, związane z materiałą danej dyscypliny naukowej, ważne naukowo).

W przełożeniu na stopnie szkolne wymagania podstawowe odpowiadają ocenom: *dopuszczający* i *dostateczny*, przy czym uczeń otrzymuje: *dopuszczający* za niepełne spełnienie wymagań podstawowych (np. w sprawdzianach – obniżone o 10% punktów w stosunku do progu zaliczenia na stopień *dostateczny*); *dostateczny* przy pełnym spełnieniu wymagań podstawowych. Wymagania ponadpodstawowe odpowiadają ocenom *dobry* i *bardzo dobry*, przy czym uczeń otrzymuje: *dobry* za niepełne spełnienie wymagań ponadpodstawowych (lub spełnienie ich na nieco obniżonym poziomie); – *bardzo dobry* przy pełnym spełnieniu wymagań ponadpodstawowych. Stopień *niedostateczny* otrzymuje uczeń, który nie spełnia wymagań podstawowych w stopniu stanowiącym minimalny próg zaliczenia. Stopień *celujący* otrzymuje uczeń spełniający wymagania podstawowe i ponadpodstawowe, a także posiadający wyższe, ponadprogramowe umiejętności lub wiadomości.

*

Jak zostało to już zasygnalizowane, największą wartość z punktu widzenia badania osiągnięć ucznia mają zadania wieloczynnościowe, np. wypracowania, w których ocena musi być wypadkową wielu kryteriów, takich jak treść pracy (np. interpretacja utworów literackich, argumentacja uzasadniająca postawioną tezę), organizacja tekstu odpowiadająca danej formie wypowiedzi, zachowanie logicznego toku wyводу, poprawność językowa i stylistyczna, a także myślenie twórcze. Ocenianie wielokryterialne zawsze nasuwa liczne kontrowersje i wątpliwości, które trudno jednoznacznie rozstrzygnąć, zwłaszcza tam, gdzie mamy do czynienia z delikatną materiałą twórczości uczniowskiej. Dlatego oceniając wypowiedzi ustne i pisemne, należy wziąć pod uwagę poziomy: merytoryczny (treść, informacja rzeczowa i sposób jej wykorzystania), strukturalny (kompozycja, spójność logicznego wyводу) i językowy (język i styl oraz zapis), różnicując ich proporcje i wpływ na końcową ocenę w zależności od rodzaju wypowiedzi, tematu, wieku ucznia itp.

Dokonując oceny umiejętności ucznia, nauczyciel bierze pod uwagę nie tylko efekt pracy (np. przedstawioną wypowiedź ustną lub wypracowanie zawierające analizę i interpretację utworu literackiego), ale i całokształt czynności wykonywanych przez ucznia przy rozwiązywaniu zadania otwartego, a także jego zaangażowanie w wykonanie zadania.

Bardzo ważne jest też dostarczanie uczniom narzędzi samooceny, które ukierunkują ich pracę własną, pozwolą im rozpoznać swoje słabe i mocne strony, zapoczątkują refleksję nad własnymi osiągnięciami.